

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

ISSN: 2148-2292

12 (2) 2025

Academic Journal of History and Idea

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 29.05.2023

Kabul tarihi | Accepted: 18.04.2025

Yayın tarihi | Published: 25.04.2025

Şahla Mammadli

<https://orcid.org/0000-0001-8822-3513>

PhD, Azerbaijan National Academy of Sciences, History Institute named after A.Bakihanov, Azerbaijan, shahla.mamedli@mail.ru

Atıf Künyesi | Citation Info

Mammadli, Ş. (2023). Rus Tarih Yazımında Türkiye'de İktidar Mücadelesi ve Sovyet-Türk İlişkileri (1940'larda). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (2), 751-773, <https://doi.org/10.46868/atdd.2023.890>

Rus Tarih Yazımında Türkiye'de İktidar Mücadelesi ve Sovyet-Türk İlişkileri (1940'larda)

Öz

Türkiye'de siyasi partilerin aktivasyon çağı, siyasi dönüşüm ve çok partili sisteme geçiş birçok Rus tarihçilerinin eserlerinde yer bulmuştur. Ülkede tek parti sistemi dönemine ilişkin eserlerden A. M. Şamsuddinov, D. İ. Vdoviçenko, V. İ. Danilov ve N. G. Kireevin araştırmaları gösterilebilir. Türkiye'de parlamenter demokrasinin tanınması ve bu süreçte çeşitli partilerin katılımı konusunda V. İ. Şlıkov daha farklı çalışmalar yapmış, 1940'lı yılların önemli siyasi olaylarını ve demokratik geçiş konularını ayrıntılı olarak analiz etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'de Türkiye'nin bu 1940'lı yıllarına ait yayınlanan eserler daha zengin arşiv vesikaları yansıtır. Aynı zamanda, bir dizi Sovyet tarihçisinin, Sovyet ideolojisi ve siyasetinin etkisi altında, Türkiye'deki ulusal hareket ve burjuva propaganda aparatının oluşum sürecini doğru bir şekilde değerlendiremedikleri belirtilmelidir. Türkiye'de çok partili hayata geçiş dönemi, ülkenin dış politikasında zorluk dönemi idi. 19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında imzalanan 1925 Paris Antlaşmasının kaldırılmasının ardından SSCB Türkiye'ye baskı yapmaya başladı. Stalin'in "güvenlik politikası", Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı toprak ve Boğazlar davasına da yansdı. Bu makalenin amacı, Türkiye'nin 1940'lı yıllardaki iç ve dış politikasını, tek partili sistemden çok partili sisteme geçişin özelliklerini ve Türk-Sovyet ilişkilerini Rus tarihçiliğinde incelemektir.

Anahtar kelimeler: Türkiye'nin iç politikası, Türkiye'nin Dış Politikası, 1940'larda Türkiye, tek partili dönem, Sovyet-Türkiye ilişkileri, Montrö sözleşmesi

Power Struggle in Turkey and Soviet-Turkish Relations in Russian Historiography (1940s)

Abstract

The era of activation of political parties in Turkey, political transformation and transition to the multi-party system have been covered in the works of many Russian historians. The works of A. M. Shamsuddinov, D. I. Vdovichenko, V. I. Danilov and N. G. Kireev are among the works on the period of one-party system in the country. V. I. Shlikov has done different studies on the recognition of parliamentary democracy in Turkey and the participation of various parties in this process, analysing in detail the important political events of the 1940s and the issues of democratic transition. The works published in the USSR after the Second World War on these 1940s in Turkey reflect richer archival material. At the same time, it should be noted that a number of Soviet historians, under the influence of Soviet ideology and politics, failed to correctly assess the process of the formation of the national movement and the bourgeois propaganda apparatus in Turkey. The period of transition to multi-party life in Turkey was a period of difficulty in the country's foreign policy. On 19 March 1945, following the abrogation of the 1925 Paris Treaty between the Soviet Union and Turkey, the USSR began to put pressure on Turkey. Stalin's "security policy" was reflected in the territorial and Straits case against the Republic of Turkey. The aim of this article is to analyse Turkey's domestic and foreign policy in the 1940s, the characteristics of the transition from single-party system to multi-party system and Turkish-Soviet relations in Russian historiography.

Keywords: Turkey's domestic policy, Turkey's foreign policy, Turkey in the 1940s, single-party era, Soviet-Turkish relations, Montreux convention

Giriş

Roma, Güney komşu olması bakımından, Türkiye tarihi her zaman Rusya tarihçilerinin ilgi odağı olmuştur. Ülkede siyasi partilerin aktivasyon dönemi (1923-1949), siyasi dönüşüm ve çok partili sisteme geçiş birçok Rus tarihçilerinin eserlerinde yer bulmuştur. Rus tarihçilerinin Türkiye'nin tek partili sistemden çok partili sisteme geçişine olan ilgisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra daha da arttı. Şunu 1990'lı yılların başında Rusya'nın çok partili yola girdiği ve Türkiye'nin bu alandaki deneyimine ilgi duyduğu açısından açıklamak mantıklı olacaktır.

N. Sokolskiy (Sokolskiy, 1923). ve V. Gurko-Kryajin (Gurko-Kryajin, 1923). Türkiye'nin XX yüzyılının siyasi tarihini inceleyen ilk Rus tarihçilerinden olmuşlar. N. Sokolsky'nin çalışması, Türkiye'de ulusal özgürlük hareketinin başlangıcını yansıtıyor, bireysel grupların, sivil toplum örgütlerinin ve figürlerin faaliyetlerini vurgulamaktadır. V.Gurko-Kryajin'in makalesi de bu konuya odaklanıyor, eserlerinde Türkiye'de özgürlük hareketi yaygın olarak temsil ediliyor.

Türkiye'de devrimci hareket, demokrasiye giriş dönemi, özellikle “Pravda”, “Jizn natsionalnostey”, “Kommunist” gazetelerinde, “Sovetskoye vostokovedeniye”, “Krasnaya nov”, “Voyenniy sbornik” dergilerinde baskıya yansdı. Türkiye'de tek parti sistemi dönemine ilişkin eserlerden A.M Şamsuddinov (Şamsuddinov 1962). D. İ. Vdoviçenko (Vdoviçenko, 1967). V. İ. Danilov (Danilov, 1985; Danilov 1998). N. G. Kireev'in (Kireyev, 1992; Kireev, 2008). araştırmaları gösterilebilir.

Ülkede parlamenter demokrasinin tanınması ve bu süreçte çeşitli partilerin katılımı konusunda V. İ. Şlıkov daha farklı çalışmalar yapmış, 1940'lı yılların önemli siyasi olaylarını ve demokratik geçiş konularını ayrıntılı olarak analiz etmiştir (Şlıkov, 2017; Şlıkov, 2008). Yazar, 1940'lı yıllarını Kemalist dönemin krizi olarak değerlendirirken, krizin kronolojik çerçevesini hazırlarken, 1944'te başlayan bu krizin Mayıs 1950'de tamamlandığını ortaya koydu. V. İ. Şlıkov, 7 Ocak-12 Temmuz 1947 dönemi, krizin en sıcak dönemi olarak adlandırdı ve Mayıs 1950'deki ilk serbest seçimlerde CHP'nin yenilgisini krizin sona erme dönemi olarak kabul etti. Yazar eserlerinde birçok tarihçinin (M. Toker, M. Heper, K.Erol, F. Ahmad) konuya yaklaşımını analiz etti, Türk basınına (Ulus, Vatan) hitap etti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'de Türkiye'nin 1940'lı yıllarına ait yayınlanan eserler daha zengin arşiv vesikaları yansıtıyor. A. F. Miller (Miller, 1948). ülkenin ekonomik ve politik gelişimini araştırıyor, Orta Doğu'daki uluslararası durumu inceliyor. Aynı zamanda, bir dizi Sovyet tarihçisinin, Sovyet ideolojisi ve siyasetinin etkisi altında, Türkiye'deki ulusal hareket ve burjuva propaganda oluşum sürecini doğru bir şekilde değerlendiremedikleri, gerçekleri çarpıttığı belirtilmelidir (Noviçev, 1959; Heyfets, 1959; Uşakov, 2002; Kireyev, 1992; Aksenenko, 1988). Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi ile bağlantılı olarak güçlenen burjuvazi, devletten bağımsız liberal sosyo-ekonomik politika hayal etmeye başlıyor. Türk burjuvazisi, çok partili sistemi ulusal çıkarlara daha uygun görerek, bu sisteme geçiş yapmaya çalışıyordu. Şöyle ki, CHP'de sağlam pozisyonlara sahip bürokratik burjuvazinin serbest girişimciliği engellediği görüşü oluşmuşdu (Yusupov, 2006). Bir partinin faaliyetleri Türkiye'nin farklı kesimleri arasında hoşnutsuzluğu artırıyor, siyasi sistemin, genel olarak tüm ülkenin liberalleşme, demokratikleşme talepleri duyurmaya başlarlar.

Türkiye'de çok partili hayata geçiş dönemi, ülkenin dış politikasında bir zorluk dönemi idi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin dış politikasına odaklanan eserlerde çelişkili görüşler

ortaya konuyor. Genel olarak, 1940'lar Sovyet tarihi edebiyatı Türkiye'nin Almanya'nın zaferini beklemesi, Kafkasya'ya saldırı için hazırlanması görüşünü öne çekiyor. Ancak, modern Rus tarihçiliğinde de bu fikri tekrar eden tarihçiler olduğunu unutmayalım (Miller, 1948; Samsonov, 2019; Kireev, 2008). A. A Sotniçenko Sovyet-Türk ilişkilerini iten bu dönemi analiz ederek, Sovyet tarihçiliğinde Türkiye'nin Almanya'ya dost ve Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanca bir politika yürütme görüşünü reddediyor. Belirtir ki, sovet tarihçileri yanlış fikir yürüterek Türkiye'ni Doğu cephesinde Almanya'nın başarısını bekleyen, Kafkasya ve Kırım'ı ele geçirmek için SSCB'ye saldırı hazırlayan agresif bir devlet olarak gösteriyorlar (Sotniçenko, 2010). Sovyet tarihçilerinin meseleye bu yaklaşımı doğal olarak, Sovyet devletinin dış politikası, ideolojisi ile ilişkilidi, düşünce özgürlüğü yoktu. Ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, soruna obyektif bir yaklaşım ortaya çıkıyor. İkinci dünya Savaşı arifesinde Türkiye'nin dış politikasını inceleyen D. Y. Yeremeev, bu ülkenin İngiltere, Fransa ile olduğu gibi SSCB ile de iyi ilişkilere çaba harcadığını yazıyor. Yazar, savaş yıllarında Türkiye'nin tarafsızlık politikasının uluslararası arenada otoritesinin düşmesine yol açtığı sonucuna varıyor. Yazara göre, Türkiye aslında tek kaldı, sonuç olarak izolasyonuna yol açabilecek bu durum Ankara'yı okyanusun o tarafında destek aramaya zorladı. Buna ek olarak, yazar Türkiye'nin ABD'ye dönüşünü Boğazlar konusunda SSCB'nin sert pozisyonu ile bağlar. D. Y. Yeremeev, Moskova'nın politikasının Sovyet-Türk ilişkilerinin bozulmasına neden olduğunu kaydediyor (Yeremeev, 2005).

1.Kemalist rejim tehdit altında

19 Mayıs 1945'te Gençlik ve Spor bayramı töreninde konuşma yapan İ. İnönü büyük parlamentoyu demokratik bir kurum olarak nitelendirdi ve yakında yeni bir parti kurulacağını, ülkenin genellikle çok partili bir sisteme geçeceğini, siyasi yaşamının demokratikleşeceğini, bir dizi reform gerçekleşeceğini söyledi (İvanov, 1945). İ. İnönü tarafından dile getirilen düşünceler, her halkın demokratik bir rejimde yaşama hakkı olduğu BM'de tartışma konusu idi. Cumhurbaşkanı'nın konuşması Türk basınına ana tartışma konusu olarak yansıdı. İnönü'nun çok partili geçiş konusundaki konuşmasının ardından basına kontrolde bir düşüş hissediyor. Bu konuya dikkat çeken Ankara Sovyet Büyükelçiliği S. Kavtaradze'ye Türk basınının özgürlük kazandığını ve iktidarın bunu kabul etmek zorunda kaldığını yazdı (Vinogradov- Kavtaradze, iyun 1945.SGA AR,f 28,op.4,d. 23). Partinin liderliği inkar etse de, CHP içindeki muhalefet güçlerinin sayısı artmaya başlıyor. 7 Haziran'da Türkiye'nin siyasi hayatında bir başka önemli olay daha yaşandı.

Milletvekilleri K. Bayar, K. Menderes, P. Korlatan ve F.Köprülü parlamentoya bir "dörtlü karar" sunarak, ulusal egemenlik anayasal ilkesinin tam olarak uygulanmasını talep ettiler. Aynı zamanda, Partinin faaliyetlerinin demokratik temellerinin, ülkedeki demokratik dönüşümlerin gerekliliği ortaya çıktı. 12 Haziran'daki yedi saat süren tartışmadan sonra, demokrasi mücadelesi belgesi, "sözleşmedeki değişiklikler sadece bir parti kongresinde görüşülebilir" bahanesiyle reddedildi. Bu durum aynı zamanda açık muhalefet hareketinin başlangıcı anlamına geliyordu (Vdoviçenko, 1967). V. İ. Şlıkov, ortaya çıkan Türk demokrasisinin parametrelerini İnönü'nün şahsen kendisinin çizdiğine inanıyor. Meclis'in yeni kadroda çalışmaya başladığı gün -1 Kasım 1945'te konuşan İnönü, CHP'nin 25 yıllık faaliyetini doğruladı da, Türkiye'nin siyasi sistemindeki tek dezavantajının muhalefet partisinin olmaması olduğunu itiraf etti. Demokrasi hakkındaki görüşlerinde Cumhurbaşkanı Türkiye'nin kendine özgü şartlarına göre gerçekleşeceğini vurguluyordu: "Türkiye demokrasinin kendi için özelliklerini bulmağa mecburdur..." (Şlıkov, 2008); Öztürk, 1969). Ocak 1946'da, eski Başbakan Celal Bayar liderliğindeki birkaç CHP üyesi yeni bir Demokrat Parti (DP) kurdu. DP'nin "sadık bir muhalefet" olacağına inanan İnönü, yaratılmasında aktif olarak yer aldı ve bu da basına yansıdı (Ahmad, 1977). 1946'dan başlayarak, DP ülke çapında bir parti olmaya başladı ve daha sonra İnönü rejimi tam olarak kontrol edilemedi. İki parti arasında bir fark olmamasına rağmen, Demokratlar farklarını kanıtlamaya çalışıyordu. DP'nin itibarının artmasıyla karakteri de değişmeye başladı. Bu parti hem tek partilikten nefret edenleri, hem de Cumhuriyetçi iktidarı durdurmak isteyenleri içeriyordu (Şlıkov, 2017). DP sınıfı CHP'den farklı değildi. Demokrat lider C. Bayar, büyük burjuvazinin çıkarlarını savunurdu. Yeni partinin grupları çoğunlukla büyük tüccarlar, bankacılar, burjuva aydınlarından oluşuyordu. Bu partilerin siyasi programları arasında da büyük farklılıklar yoktu. Yeni parti, ülkeye yabancı sermaye çekmek için politikayı değiştirmeyi savunurdu. Bu programlarda köylülerin toprak sorunu yer alamadı. Muhalefetin baskısı altında, CHP, "Cemiyetler kanunu" da dahil olmak üzere bazı yasalarda değişiklik yapmak zorunda kalıyor. 1946 Haziranda yapılan değişiklikler çeşitli sosyal grupların ve sınıfların siyasi örgütler kurmasına izin verdi. Bu yasa işçiler ve küçük burjuva arasında bir canlanmaya neden oldu. Cemiyetler Kanunu'nun 15. Maddesi "siyasi partilerden başka cemiyetler birden fazla mevzu ile uğraşamazlar" hükmünü içeriyordu (Çelik, 2010). 15 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi (Avukat Esat Müstecaplıoğlu liderliğindeki) kuruldu.

Partinin programı tam olmasa da, bu parti işçilerin ekonomik çıkarlar için mücadelesinde olumlu bir rol oynamıştır. 16 Haziran 1946'da Türkiye sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (lideri Şefik Hüsnü Deymer) kuruldu. Savaş sonrası yıllarda bu parti Türkiye'de sosyalist hareketin gelişmesi açısından mühim yer tutmuştur. Bu parti, ulusal azınlıkların haklarının korunması konusunu gündeme getirmek de dahil olmak üzere tam eşitlik hakkı iddiasını ileri sürdü. Bu parti, ulusal azınlıkların kültürlerini geliştirme, yerel idari organizasyon ve Meclis'te temsilcilerine sahip olma haklarını dile getirdi. Aralık 1946'da, her iki Sosyalist Parti kapatıldı ve liderleri tutuklandı. 1946 yılı, Türkiye'de bir dizi ulusal ve dini partinin kurulması için de önemlidir. Aralarında Liberal Demokrat Parti, İslam Koruma Partisi, vb. partiler vardı. Oluşturulan yeni partiler çeşitli ideolojik ilkeleri öne sürerek partinin sosyal katmanının çıkarları lehine hareket ediyorlardı. Ancak, bu partilerin hiçbirisi, Demokrat hariç, iktidar partisinin ciddi bir rakibi olamadı. DP'nin itibarındaki artış, CHP'nin yeni koşullara uyum sağlamasına neden oldu. Mayıs 1946'da CHP'nin acil çağrı VI. Kongresi'nde Parti Tüzüğü'nda bir dizi değişiklik yapıldı. Bu değişiklikler parti içi demokrasiyi güçlendirir ve CHP başkanın gücünü sınırlar. Başkan'ın ömür boyu başkan olması maddesi iptal edildi, iki dereceli seçimlere son verilerek tek dereceli seçim sistemi uygulandı. Bu kongrede İnönü "milli şef", "vazgeçilmez Başkan" ünvanlarını reddetti (Gegamyan, 2017).

2. Partilerin iktidar mücadelesi

Temmuz 1946'da CHP'nin Parlamento seçimlerini kazanmasına rağmen, bu seçimler iktidar partisinin rakibi DP'nin popülaritesini artırdı. O zamandan beri, DP ve CHP arasında ciddi bir rekabet başladı. Muhalefetin baskın rejimi bastırmak için en sevdiği yöntemlerden biri, Parlamento seçimlerini boykot etmektir ve muhalefet şu anda antidemokratik seçim Yasasından imtina talebini ileri sürüyordu. "Dürüst, doğru, açık seçimler" ile ilgili iddialar daha fazla duyulmaya başladı. Türkiye'nin siyasi yaşamında binlerce kişinin katılımıyla DP liderlerinin halkın önünde konuştuğu ve CHP'ye yönelik taleplerde bulunduğu mitingler düzenleniyordu. CHP bir seçim ile karşı karşıya kaldı: muhalefetin 1925 ve 1930'larda olduğu gibi susturulması, ya da liberalleşme yoluna gitmesi gerekiyordu. DP'nin güçlenmesi CHP içinde bir bölünmeye neden oldu. Başbakan Peker liderliğindeki taviz vermek istemeyen muhafazakarlarla birlikte, Peker'i eleştiren, Parti içindeki değişimi savunan bir grup ortaya çıktı. İkinci grup nispeten genç cumhuriyetçilerden oluşuyordu ve en aktif Erem'di.

DP ve CHP arasındaki anlaşmazlıklar önce Türkiye'nin iç politikası nedeniyle başladı. DP, etatizm politikasının sınırlandırılması, özel sektörün gelişimi için fırsatlar yaratmak, dış sermayeyi çekmek taleplerini ortaya koyuyordu. Dış politikada, bu partiler arasında anlaşmazlık yoktu. Her iki taraf da ABD ile daha yakın ilişkilerin savunucularıydı. Yabancı sermayenin çekilmesi sorununun ortaya çıkması, katılımcı ülkelerden, özellikle de Amerikan tekellerinden DP'nin desteğine yol açtı. Ayrıca CHP de Yabancı Sermayeyi artırmaya itiraz etmedi. 1947'nin ilk yarısında taraflar arasındaki mücadelenin şiddetlenmesi, ülkedeki siyasi istikrarı sorguladı. V.I. Danilov yazıyor ki, 1947'in başlarında, DP I Kongresinde, programın hazırlanmasından daha fazla CHP 'yi iktidardan uzaklaştırmanın yollarını arıyordu. (Evolýusiya političeskih sistem na vostokeye). Kongrede demokratlar, iktidar partisine karşı antidemokratik yasaların kaldırılması, mahkemenin gözetiminde açık oylama ve Doğrudan tek düzenleme Seçim sisteminin uygulanması gerekliliklerini ileri sürerek, aksi takdirde meclisten çıkacaklarını, halk arasında mücadeleye devam edeceklerini iddia ediyorlar (Turkey in Transition).

Nisan 1947'deki seçimlere ilişkin konuşma sırasında Başbakan Peker muhalefetin seçimlere katılmasının önemini belirterek, Demokratları “bağımsızlık mahkemeleri” ile (1920'de kurulan olağanüstü mahkemeler) tehdit etti. Buna rağmen, Demokratlar seçimleri reddederek katılma kararını “demokrasiye karşı bir suç”olarak nitelendirdiler. Ve Peker, onları devrimci bir şekilde iktidara gelmek istemekle suçladı. Bu, Türkiye'nin siyasi hayatında gerçekten kritik bir an oldu. Şimdi durumu kurtarmak İnönü'ye bağlı. Cumhurbaşkanı "katı kemalistleri" savunduysa, Demokratlar umutsuz meclis'i terk edecekti.

Partiler arasındaki mücadele ekonomik yaşamı da ciddi şekilde etkiledi, savaş sonrası dönemde ekonominin yükselişi çok önemliydi. Türkiye savaşa katılmamış olsa da, savaş sırasında ekonomisi ciddi şekilde etkilendi. Savaşan devletlerin baskısı altında, Ankara ordusunu savaşa hazır tutmak zorunda kaldı. Ve savaştan sonra Sovyet genişlemeciliği tehdidi vardı. Doğal olarak, ordunun harcamaları Türkiye ekonomisine ciddi zarar verdi (Kaykusuz- Rıjov, 2017). Politikacılar ve İşadamları, siyasi istikrarı olmayan bir ülkeye, yabancı yatırımcıların ilgi göstermeyeceğinden, yatırım yapmayacağından endişe ederek, durumdan bir çıkış yolu arıyor, partilerin anlaşması için çaba gösteriyorlardı. Ankara Ticaret Odası Başkan Yardımcısı, DP'nin Ankara il Başkanı U.

Avunduk ve Türkiye'nin en büyük sanayicisi olan Ankara Ticaret Odası Başkanı V. Koç, tarafların mutabakatı amacıyla arabuluculuk yaptılar.

İnönü'nün karar vermesinde iç ve dış faktörlere dikkat çeken V. İ. Şlıkov Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'nin Avrupa'nın gözündeki imajı konusunda çok hassas olduğunu dile getirir. Ülkenin iç sorunlarına muhalefetin Amerika ve Avrupa'nın dikkatini çekme arzusunun onu öfkелendirdiğini yazıyor (Şlıkov, 2017). Aynı zamanda bu dönem, Türkiye'nin yabancı devletlerle gergin ilişkileri dönemi idi. ABD Senatosu'nda Türkiye'nin mali yardımının artırılması konusundaki tartışmada, birçok Senatör Ankara'yı keskin bir şekilde eleştirmişti (Kaykusuz- Rıjov, 2017). Bu nedenle, "Truman Doktrini" nin duyurulmasından bir ay sonra, Nisan 1947'de DP'nin seçimleri boykot kararı Türkiye lehine değildi. 11 Temmuz 1947'de İnönü radyo ile konuştu ve ertesi gün konuşması "12 Temmuz'da çok partili duyuru" (12 Temmuz Beyannamesi) başlıklı bir baskıda yayınlandı. İnönü: "devrimci olmayan yasal yöntemler kullanan bir muhalefet partisi de iktidar partisinin ayrıcalıklarını kullanmalıdır... CHP gibi, DP de yasa çerçevesinde çalışıyor" dedi (Karpas, 1959). Başka bir deyişle, CHP lideri muhalefetin faaliyetleri için normal fırsatları garanti etti ve Peker'in istifasına yol açtı.

1947.yıl 17 Kasım'dan 6 Aralık'a kadar süren CHP 'nin VII. Kongresi'nde, temel ideolojik ilkeler konusunda bir mücadele ortaya çıktı. CHP tarihinin en uzun Kongresinde CHP 'nin kısmi teslim belgesi olan "12 Temmuz Beyannamesi" onaylandı, Cumhuriyetçilerin programında bazı olumlu değişiklikler yapıldı. CHP yönetimi, Tarım Reformu yasasında büyük değişiklikler yapmayı kabul etti. İki parti arasındaki ana konu olan "doğru, açık seçimler" nedeniyle, CHP uzun zaman taviz vermek istemedi. DP'nin temel gerekliliklerinin yerine getirilmesi ülkedeki siyasi gerginliği azaltmıştır. Türkiye'ye mali destek alma fırsatı geldi. Temmuz 1948'de Hasan Saka hükümeti tarafından ABD ile imzalanan sözleşme,"Marshall planı" kapsamında ekonomik yardım sağladı. Bu, Amerikan sermayesinin Türkiye'nin ana alanları üzerinde etkisi için koşullar yarattı (Vostok, 2010; T. C. Resmi Gazete, 13 Temmuz 1948). Aralık 1949'da, CHP yeni seçim Yasası kabul etti. Genel, doğrudan, eşit, mahkeme tarafından denetlenen açık ses sayımları ile ilgili maddeler yeni yasada yansıtılmıştır. Şimdi her iki partinin programları aynıydı. Cumhuriyetçiler seçimleri kazanacaklarına inandılar ve Demokratların seçim sırasında koalisyon hükümeti kurma önerilerini reddettiler (Vdoviçenko, 1967; Ulus, 18.05.1946). CHP yönetimi, zaferlerine

inanmaları ve iktidarı sürdürmeleri için çoğunluk seçim sistemini kabul etti. 1950'deki yeni Meclis seçimlerinin arifesinde, iki parti arasındaki mücadele daha keskin bir şekilde ortaya çıktı.

DP'nin seçim zaferiyle, CHP 'nin 27 yıllık yönetim döngüsü sona erdi. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde seçmenlerin %88'i katıldı. DP %53,6 ve CHP oyların %39,9'unu aldı. Çoğunluk sisteminin uygulanması sayesinde Demokratlar Meclis'te 408, CHP ise 69 yer aldı. Seçim sonuçları Batı'da "barışçıl devrim" olarak kabul edildi (Vdoviçenko, 1967).

3. 1940'larda Sovyet-Türkiye ilişkileri Rusya tarihçiliğinde

3.1. Türkiye savaşan bloklar arasında

İkinci Dünya Savaşı arifesinde, Türkiye bir kez daha Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarının çatıştığı bir ülke oldu. Türkiye'nin stratejik önemi, bu ülkeleri Türkiye'nin siyasi yönünü etkilemek için yoğunlaştırdı. Almanya ve Türkiye arasındaki ticaret anlaşmasının süresi 31 Ağustos 1939'da sona ermiştir. İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile İttifak Anlaşması nedeniyle, Almanya Ekim ayında ona kredi vermeyi reddetti. Bundan memnun olmayan Türkiye, Gıda, Tarım ve Sanayi ürünlerinin ihracatını yasakladı ve bu, Türk hammaddelerinin ana alıcısı Almanya'ya karşı yönelikti. Savaş sırasında Almanya ve Türkiye arasındaki süresi bitmiş ticaret sözleşmesi yerine, dış ticaret ilişkilerini düzenleyen çeşitli belgeler imzalandı (İzvestiya, 08.09.1939). Sovyet basını dış ticaret ilişkilerini düzenleme önerisi Türkiye tarafından ileri sürüldü görüşünü ortaya koyuyor (Pravda, 26.01.1940). Ama Sovyet tarihçi B. Dansing ticaret ilişkilerini düzenlemede Almanya'nın ısrar ettiğini belirtir (Dansing, 1943). 1940 yılının Ocak ayından bu yana yapılan ticaret anlaşmasına göre Türkiye, pamuk, meyve ve tahıl ürünlerini Almanya'ya gönderirken, bunun yerine yedek parça, kimyasal ve tıbbi ürünler alıyordu. Dikkat çekici şu ki, Türkiye'nin kendisi, Almanya'ya ihraç edilen tahıl ürünlerine ihtiyaç duyuyordu, ancak, ABD ve İngiltere'den tahıl ürünlerini alarak Almanya'ya ihraç (re-ekspot) ediyodu (Vasilyev, 1951). Ticaret ürünleri listesinde krom cevheri yoktu, ancak Türkiye Almanya'ya belirli miktarda krom cevheri ihraç ediyordu (Kurat, 1961). Alman-Sovyet cephesinde faşizme karşı geçici bir zafer sırasında Türkiye, Almanya ile ticareti genişletti ve Ekim 1941'de yeni bir sözleşme imzaladı (Kılıç, 1959). 12 Haziran 1942'de, bu devletler arasında bir kredi anlaşması imzalandı ve Almanya, Türkiye'ye silah ve askeri malzeme satın almak için 50 milyon liralık bir kredi vermeyi taahhüt etti (Dimitrov, 1942). Türkiye Başbakanı Ş.Saracoğlu 5 Ağustos 1942 tarihli konuşmasında silah kredisinin

verildiğini inkar ettiği belirtilmelidir (Ulus, 06.08.1942). Sovyet basını, “Almanya savaşı kaybettiğinde Türkiye’nin Almanya ile bir ticaret anlaşması imzalamasını” ilginç buluyordu (İzvestiya, 19.11.1942). Nisan-Mart 1944'te Almanya ve Türkiye arasında 100 milyon liralık emtia borsaları için yeni anlaşmalar yapıldı. Almanya'nın kazanma şansı olmadığı Nisan 1944'te Türkiye, Almanya'ya doğrudan krom ihracatını durdurdu (Moiseev, 1958). Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve diğer ilişkilerinin sona ermesinin arifesinde (Ağustos 1944) Türkiye, ürünlerinin ihracatını hızlandırıyor. R. P. Kondakçyan, aslında bu bağların tamamen kesintiye uğramadığını yazıyor. (Kondakçyan, 1970). Türkiye'nin askeri eğitimi ve SSCB'ye saldırı için hazırlandığını iddia eden R.P.Kondakçyan, Türkiye'nin beyan edilen tarafsızlığı ihlal ederek aslında Almanya'nın müttefiki olduğunu kanıtlamaya çalışıyor. Dansigin 3 buçuk yıl boyunca Türkiye'nin tarafsızlığını sürdürme konusundaki görüşüne (Dansing, 1943). karşı çıkan yazar, İ. B. Alibeyovun (Alibekov, 1966). onunla dayanışma içinde olduğunu vurguluyor (Kondakçyan, 1970; Kondakçyan, 1978). Türkiye, Boğazlarını ve sınırlarını savunarak, SSCB'nin Almanya'ya karşı zaferine yardımcı olduğunu beyan ediyor (Ulus, 25.03.1945). Ve Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü, “Türkiye” makalesinde, Almanya'ya karşı zaferde Türkiye'nin payı olduğunu belirtir (Ulus, 06.07.1947). Yalta toplantılarında 1945'te Stalin İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin dış politikasından duyduğu hoşnutsuzluğu açıkça dile getirirken, onun görüşlerini savunmayan Churchill Türkiye'nin müttefiklere karşı dostça tutumunu vurgulamıştır. 1940.yıl Kasım ayında Sovyetler Birliği Başkanı Stalin, Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri G. Dmitriev ile yaptığı toplantıda: "Biz Boğazları onları bize karşı kullanmamaları için istiyoruz... Türkleri Asya'ya sürgün edeceğiz. Bu nasıl bir Türkiye? Orada 2 milyon Gürcü, 1,5 milyon Ermeni ve 1 milyon Kürt vb. var. Türklerse 6-7 milyonlar" demiştir (Dimitrov, 1997). Stalin'in Türkiye'ye karşı düşmanca tutumu İkinci Dünya Savaşından önce ortaya çıkmıştı. V. Molotov 31 Ağustos 1939 tarihinde yüksek Konsey oturumunda yaptığı konuşmada, Moskova'nın Dardanel'de deniz üssüne sahipliği hakkında anlaşma önerisi ile Ankara'ya başvurduğunu, ancak reddedildiğini söylemiş, “Türkiye buna pişman olmaz mı?” eklemiştir (Kreçetnikov, 2015; <http://www.bbc.co.uk/russian/topics>). SSCB'nin Ankara Büyükelçiliği birinci Sekreteri V. Grubyakov Kavtaradzeye yazıyordu ki, Türkler Kırım konferansında gizli anlaşmaların imzalanmasından endişe ediyorlar, Türkiye müttefiklerin hoşnutsuzluğundan, bu nedenle izole edileceğinden korkuyor (Grubyakov- Kavtaradze, S. 09.03.1945). 23 Şubat 1945'te Meclis'in olağanüstü toplantısında Başbakan Saracoğlu, mevcut

uluslararası duruma uyum sağlamanın önemine dikkat çekti, “Almanya ve Japonya'ya barış, halk ve ulusal çıkarlarımız adına savaş ilan etme” zamanının geldiğini vurguladı (Grubyakov-Kavtaradze, S. 09.03.1945). Türkiye Büyük Millet Meclisi oybirliğiyle (401 oy) Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti ve Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'na katılmaya karar verdi. Ertesi gün Türkiye ile ABD arasında bir anlaşma imzalandı ve 5 Mart'ta Türkiye, San Fransisko'daki konferansa davet edilen BM ülkeleri arasında yer aldı. Tabii ki, Sovyet basınında, Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi ironik olarak algılandı ve "nezaket uğruna" olarak adlandırıldı.

3.2. Bolşevikler “kandırıldıklarını” anladılar, 24 yıl sonra

Türkiye'nin savaşa ve BM'ye katılımı, Sovyet devletini Boğazlarla ilgili İngiltere'nin görüşünün değişebileceği konusunda endişelendirdi. 1944 sonbaharında Sovyet uzmanlar tarafından hazırlanan gizli belgeler, Boğazlar sorununa gerçek bir çözüm yansıtıyordu. 19 mart 1945'te SSCB dışişleri bakanı V. Molotov, Türkiye'nin SSCB büyükelçisi S.Sarperi kabul ederek, 1925'te SSCB ile Türkiye arasında Pariste imzalanan antlaşmadan bahs etdi. Antlaşmanın her iki ülke için değerini not eden bakan, İkinci dünya savaşı sırasında çok şey değiştiğini, ve bu nedenle Antlaşmada değişiklikler yapılması gerektiğini belirtti. Bu gerçeğe dikkat eden Rus tarihçi N. Kochkin, SSCB Dışişleri Halk Komiserliği'nin 1944'in sonu ve 1945'in başlarına ait belgelerinde, Antlaşmanın ihlali konusunda dengeli, mantıklı yargılar olduğunu yazıyor, (Kochkin, 2003; Forengin Relations of the United States, 1969). Sözleşmenin ihmalinin istenmeyen bir durum olarak not edildiğine dikkat çekiyor. Yazarın kanaatine göre Sovyet yönetiminin “Türkiye, savaştan sonra bir dizi Sözleşmenin SSCB tarafından iptal edileceğinden ve Türkiye için uygun olmayan yenileriyle değiştirileceğinden endişe ediyor” gibi düşünceleri dikkate almadığı ortaya çıktı. Sovyet-Türk antlaşmasının iptalinden bir hafta önce-11 Mart'da, SSCB Dışişleri Halk Komiserliği'nin uzmanları bu adımın Boğazlar sorununun çözümünü engelleyeceğini belirtmişti (K voprosu o sovetsko- turetskom dogovore o drujbe i neytralitete.11.03.1945). R. P. Kondakçyan, Almanya'nın Türkiye ile ticaret sözleşmelerini doğru bulmadığını dile getirerek Türkiye'yi dostluk ve kardeşlik Anlaşması'nı (16 Mart 1921), aynı zamanda dostluk ve tarafsızlık Anlaşması'nı (17 Aralık 1925) ihlal etmekle suçluyor. Şu nedenle yazar, 1925'te SSCB ile Türkiye arasında Paris'te imzalanan antlaşmanın Sovyetler Birliği tarafından iptalini (İzvestiya, 21.03.1945). haklı buluyor (Kondakçyan, 1970). Ankara'da iki ay süren istişarenin ardından, 24 Mayıs'ta S.Sarper Moskova'ya

dönerek V. Molotovun yardımcısı S. Kavtaradze ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin 1925 Antlaşmasını müttefik ülkeler seviyesine kadar yükseltmeye hazır olduğunu söyledi. Ertesi gün S. Sarper ve Molotov 2 saat boyunca gergin bir toplantı yapıyorlar. Boğazlar sorunu ile birlikte 1921.yıl Antlaşması'nı hatırlatan Molotov, bu antlaşmanın Sovyetler Birliğine zarar verdiğini söyledi. SSCB dışişleri bakanı Türkiye ile ilişkileri geliştirmek için, bölgesel meselenin gözden geçirilmesi şartını öne sürdü (İz dnevnika V. Molotova). Evet, bolşevikler, 24 yıl sonra Türkler tarafından “kandırıldıklarını” fark etmiş ve şimdi 1878'in geri dönüşünü talep ediyorlar. Mevzunun Türkiye'nin Doğu sınırlarıyla ilgili olduğunu fark eden Sarper, bu konunun Ankara'da tartışılmadığını ve Sovyet devletinin 1921.yıl Antlaşması'nı imzalamaya mecbur bırakılmadığını belirterek Molotovdan, toprak iddialarını yükseltmemesini rica etdi. Büyükelçi toprak iddialarını reddettikten sonra, Molotov Sovyetler Birliğini ilgilendiren başka bir konu hakkında konuşmayı teklif ediyor. Bu noktaya dikkat çeken bir dizi tarihçi, Molotov ve Sarper arasındaki görüşmelerin, Montrö Sözleşmesinin gözden geçirilmesi amacına, yani Sovyet-Türk Boğaz anlaşmasına yönlendirildiği sonucuna vardı (Yegorova, 1997). İkinci Dünya Savaşı'nda büyük kayıpları olan SSCB'nin Boğazlar tarafından güvenliğinin önemini vurgulayan Molotov, Türkiye'nin Boğazları koruma imkanlarını hafife alıyordu. Bütün bu iddialar tek bir amaca hizmet ediyordu: Boğazları birlikte korumalıyız. Molotov'un iddialarına karşı Boğazlarda askeri üs sunulamayacağını kesin belirten Sarper, Türkiye'nin Boğazları korumak imkanlarını savunuyor ve SSCB'nin Türkiye'ye silah satarak bu konuda destek ola bileceği teklifini ileri sürüyor (İz dnevnika V. Molotova). 18 Temmuz 1945'te Molotov ve Sarper, Sovyet-Türk ilişkileri ile bağlantılı olarak tekrar bir araya geldi. Türkiye'nin müttefiklik Antlaşmasını imzalamaya hazır olması karşılığında Molotov, Moskova'nın topraklar ve Boğazlar ile ilgili iddiaları sağlanmadıkça böyle bir antlaşmanın imzalanmayacağını söyledi (İz dnevnika V. Molotova). Bu görüşmelerin protokolüne göre, Molotov Kars ve Ardahanı Gürcistan ve Ermenistan'a devr ederek “tarihi adaletsizliğin” restorasyonunun önemini vurguluyor (İz dnevnika V. Molotova). Rus tarihçi V.

O. Peçatnov, bu müzakereleri analiz ederek, tam olarak Stalinin İran ve Türkiye üzerindeki kaba baskısının müttefikleri birlikte hareket etmeye zorladığını yazıyor (Holodnaya voyna 1945-1963 gg., 2003). N. İ. Yegorova da dahil olmak üzere 1945'te Sovyet-Türk müzakerelerine dikkat çeken bir dizi tarihçi SSCB'nin Türkiye'ye yaptığı iddiaları gerçek deyiş, şantaj ve siyasi baskı olarak görüyorlar. Havacılıktaki gelişmenin Boğazların rolünü azalttığı bir ortamda, Sovyet devleti

Boğazlarda üse sahip olmayı “güvenlik olarak” değerlendiriyordu. Aslında, SSCB’nin Orta Doğu, Akdeniz ve Balkanlar’daki pozisyonlarının güçlendirilmesi açısından Boğazlara ilgi duyduğu bilinmektedir (Yegorova 1997 , Koçkin, 2003). SSCB, Türkiye’ye karşı her iki davayı da uygulamaya çaba gösteriyordu, ancak seçime kalsaydı, geleneksel azusu olan Boğazları -“evinin anahtarları”nı seçerdi.

22 Temmuz’da Türkiye ve Boğazlar meselesi Postdam konferansında tartışılıyor. 1921.yıl antlaşmasına değinen Molotov, Sovyet –Türk sınırının bazı kısımlarını haksız ilan etti ve Kars, Erdahan ve Artvin’nin Türkiye topraklarına katıldığını gösterdi (Berlinskaya, 1984). Sovyet tarihçi A. Samsonov, Stalin’in sadece 1914.yıl Rus-Türk sınırlarını değil, aynı zamanda Ermenistan’ın diğer”tarihi” topraklarını (Bayazet, Rize, Trabzon, Erzurum, Bayburt, Muş, Van, Bitlis) geri almayı planladığını açıklıyor (Samsonov, 19 april 2019). Bölgesel iddiaların "gereçeklendirilmesinden" sonra, Stalin Boğaz meselesine geçiyor. Boğaz meselesindeki geniş çaplı konuşmasında Stalin, İngiltere tarafından desteklenen küçük bir devletin büyük bir devletin boğazından tutarak geçmesine izin vermediği fikrini dile getirir, durumu dayanılmaz olarak nitelendiriyor (Berlinskaya, 1984). Stalin’in girişimlerine rağmen, müttefikler onun iddialarını savunmadı. Boğazların tüm devletlerin askeri ve ticaret gemilerine açık olması önerisi Stalin’in sessizliğine yol açıyor.

Rus tarihçiler V. M. Zubok ve K. V. Pleşakov, Stalin’in bu konudaki mantığını Müttefiklerin anlamak istemediğini yazıyor (Zubok-Pleşakov, 1996). Onalara göre bu talepler, savaştan sonra Stalin’in hüdudsuz arzularındandır. Kuşkusuz, Stalin’in Boğazlar talebi, Sovyetlerin güvenliği adına otoritesinin daha da büyük bir akını olarak hizmet edecektir. Seçkin Türkolog B. M. Potshveriya da dahil olmak üzere bazı tarihçiler, Potsdam’da da SSCB’nin toprak iddiaları reddedilmiş olsa da, Ermeni ve Gürcü halkının bu iddiaları dile getirmeye devam ettiğine dikkat çekiyorlar (Rossiya i Çernomorskiye prolivı (XVIII-XIX stoletiya), 1996). SSCB’de 1930-40’larda tüm kamu hisselerinde devletin en yüksek gücü olduğunu ve kamuoyunun biçimsel olduğunu unutmayalım. SSCB’nin baskısında Kommunist, Pravda, İzvesiya, Krasnaya zvezda gazetelerinde, Gürcü akademisyenlerin Türkiye’ye olan toprak iddiaları doğal olarak merkez tarafından yönetilirdi (Yegorova, 1997). Gürcü akademisyenlerin bölgesel dava mektupları, Batılı ülkelerin siyasi çevrelerinin dikkatini çekti (İzvestiya, 20.12.1945). Konuyla ilgili sonsuz sayıda

makale yayınlayan İngiliz basını, Gürcü akademisyenlerin “bilimsel olarak kanıtlanmış” toprak iddialarını uydurma olarak kabul edip ve bu iddiaların ciddi olduğuna inanmıyordu (Kiknadze-Çarkviani, 14.08.1946). Eylül 1945'te SSCB basınında Türk karşıtı aktivite zayıflaması hissedildi. ABD Büyükelçisi A. Harriman devlet Sekreteri C. Birnse yazıyordu ki, Sovyet basınında Türk karşıtı propaganda o kadar zayıflamış ki, Sovyet vatandaşları arasında SSCB'nin Türkiye'ye iddialarından vazgeçmesi konusunda bir görüş var (The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State.10.09.1945). Durumu İngiliz baskısı altında SSCB birliklerinin İran'dan çekilmesi ile açıklamak doğru olacaktır. Ve İran'daki askerlerin mümkün olduğunca uzun süre sürdürülmesi, SSCB'nin Türkiye'ye karşı planlarının bir parçasıydı.

V. M. Zubok ve K. V. Pleşakov'a göre, hayatının son yıllarında Molotov,1945'te Stalin'in imkanlarını doğru bir şekilde değerlendiremediğini, kendine gereksiz güvendiğini itiraf etmiştir (Zubok-Pleşakov, 1996). Stalin'in Türkiye'ye yönelik iddiaları hakkında Molotov: "SSCB ve Türkiye tarafından Boğazlara kontrol konusunu gündeme getirdim. Sanırım, sorunun çözümü açısından seçenek yanlıştı, ama ben görevimi yapıyordum. Bu soruyu 1945'te, savaşın sona ermesinden sonra gündeme getirdik, ancak zamansızdı ve uygulamak imkansızdı... İyi ki, zamanında geri çekildik, aksi takdirde bu bize karşı ortak saldırıya neden olacaktı” söyledi (Sto sorok besed s Molotovım, 1991). Stalin'in Türkiye'ye yönelik benzer iddiaları, onun Almanya, İran, Polonya, Çekoslovakya, Kore vb., ülkelere yönelik iddialarının mantıksal bir devamı olarak düşünülebilir.

Karadeniz Boğazları ile bağlantılı olan Sovyet - Türk çatışmasının bu dönemini Türkiye tarihi konusunda önemli bir uzman B. M. Posthveriya ayrıntılı olarak incelenmiştir. Türk tarihçiliğinin iyi bilicisi, eserlerinde SSCB'nin Türkiye ile gergin ilişkileri nedenini, Türkiye'nin ABD ile yakın ilişkileri olması kanaatıyla açıklıyor (Posthveriya, 2003). Stalin'in Türkiye'ye karşı diplomasisine duygusal değerlendirmeyi N. S. Hruşov verdi. Stalin hakkında 1957 yılında Merkez Komitesi plenumunda yaptığı konuşmada "Almanları yendiler ve sonra ne yaptıklarını bilmediler. Türkler, dostum, arkadaşım. Yok, bir nota gönderelim, Boğazları hemen verecekler. Böyle aptallık olmaz. Türkleri arkadaş olarak kaybettik ve şimdi güneydeki Amerikan üsleri bizi nişan alıyor” (Gasanlı, 2008). söylemesi Stalin'in Türkiye'ye yönelik dış politikasının tam bir yanlış olmasının tasdikidir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi askeri rejimler, dönüşümler, siyasi ve ekonomik krizler, acil Parlamento seçimleri, tek parti sistem ve çeşitli koalisyon hükümetleri açısından zengindir. Ancak tüm bu çeşitlilik arasında Türkiye'nin siyasi yaşamında istikrar unsuru kibi kabul edilecek benzersiz partiler mirası da mevcut. Seçmenler tarafından az ya da çok desteklenen hiçbir parti, ülkenin siyasi sahnesinden tamamen kaldırılmadı (Vasilyeva, 2009). Savaştan sonra Türkiye bugüne kadar devam eden siyasi modernleşme yoluna girdi. Türkiye'nin deneyimi, siyasi muhalefet kurma sürecinin kolay bitmediğini gösteriyor. Geçiş dönemi, kural olarak, uzlaşma özelliğine sahiptir ve katılımcıların davranışlarına bağlıdır. Bu dönemde önemli etkisi olan medya, özellikle radyo, devlet ve iktidar partisinin kontrolü altında idi (Guseynov, 1981). Bu nedenle, DP güçlenmeye, gelişmeye çalışırken, binlerce insanın katılımıyla mitingler düzenledi. Krizin gelişiminde, siyasi elit olağanüstü bir öneme sahipti. Tarihin deneyimi, krizlerin çoğunun liderlerin, siyasi grupların faaliyetleri veya hareketsizliği ile ilgili olduğunu göstermektedir. 1940'larda Türkiye bunu bir kez daha doğruladı. Bu, iktidardaki Siyasi Partinin İnönü, Peker, Bayar, Menderes ve diğerleri gibi seçkin figürlerinin kapsamlı bir analiziyle kanıtlanmaktadır.

1940'ların ikinci yarısının siyasi krizi Türk toplumunu değiştirdi: Seçim sisteminin önemi arttı, demokratik sistemin garantisi olarak yargı sisteminin rolü arttı, basın “dördüncü güç” olarak genişledi. Türkiye tarihinde ilk kez iktidar değişikliği Parlamento seçimleri sonucunda gerçekleşti. Güç transferi barışçıl bir ortamda gerçekleşti. Cumhurbaşkanlığı koltuğunu Türkiye'nin yeni cumhurbaşkanı Celal Bayar devraldı. Başbakan Adnan Menderes oldu. Malatya'dan seçimlere katılan İnönü yeni iktidar partisine karşı muhalefet açtı. İnönü'nün biyografisi Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi ile yakından ilişkilidir. Türkiye tarihin'de 50 yılın tüm önemli gelişmeleri bu politikacının biyografisine yansımaktadır. Bu süre zarfında Türkiye'de İnönü'nün seyrini etkilemeyen her hangi olay neredeyse yoktu. İnönü, ikinci Cumhurbaşkanı olarak Türkiye tarihinde bir politikacı, diplomat ve askeri olarak önemli yer tutmuştur (Heper-İnönü, 1998). 1950 yılında “kadife devrimi” sonucunda Türkiye yeni bir gelişim aşamasına girdi. Yeni aşamanın temelinin Kemal Atatürk ismi ile ilgili olduğunu unutmayalım. Cumhuriyetin yaratılmasından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye'de tek bir parti sistemi olmasına rağmen, çok partili demokratik sistemin siyasi temelleri zaten mevcuttu. Çok partili sisteme geçiş, 1924 Anayasası çerçevesinde

gerçekleştirildi, burada, gelecekte iktidarın devleti oluşturan üç ana faktöre- yasama, yürütme ve yargıya ayırabileceği varsayıldı. Müslüman devleti ve eski yapılarını yeniden şekillendirmeyi başaran Atatürk, ulusal bir fikre dayanıyordu. Kemalizm döneminin ideolojik temelini oluşturmak açısından, Türk milliyetçiliğinin teorisyenlerine de (Ziya Gökalp, Ahmed Ağaoğlu Ağayev, Namık Kemal, İbrahim Şinasi ve b.) önem verilmelidir.

İkinci dünya Savaş sonrası dönemde olumlu bir stratejik konuma sahip Türkiye, iki devletin çıkarları arasındaydı. 19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında imzalanan dostluk ve tarafsızlık üzerine antlaşmanın (1925 Paris Antlaşması) kaldırılmasının ardından SSCB, Türkiye'ye baskı yapmaya başladı. Sovyet yönetimi, Türkiye'ye toprak iddialarını halkın (Ermeni ve Gürcü) adı altında ileri sürdü. Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi tarafsızlıkla suçladı ve 1921 sözleşmesini adaletsiz olarak nitelendirdi. Araştırmacı A. Samsonov, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara'nın iki blok arasında manevra yaptığına, Türk Parlamentosu'nun 60 yaşın üzerindeki erkekleri orduya çağırmasına, Doğu bölgelerinde seferberliğin ilan edilmesine, Sovyet-Türk sınırında birkaç Türk piyade kolordusunun (24 bölümü) yerleştirilmesine dikkat çekerek Türkiye'nin Rusya ile savaşa hazırlandığını, belirtir. Almanlara karşı kullanılabilmesine rağmen, Moskova'yı Türk saldırısına karşı sınırda ordunun önemli bir bölümünü tutmaya zorladığını, Sovyet birliklerinin Ağustos 1941'de Kuzey İran'da ortaya çıkmasından sonra, Türkiye'nin endişe ederek, buraya büyük bir askeri güç çekmesini vurguluyor. Samsonov'a göre, Ocak 1942 yılında, Alman ordusunun Kafkasa saldırısı arifesinde Türkiye Berlin'in tavsiyesi üzerine Rusya sınırındaki asker sayısını 1 milyona getirdi. Aynı zamanda yazar, Sovyet birliklerinin de 1945 ve 46'da ordularının güçlendirildiğini, Türkiye topraklarına saldırı için hazırlandığını, 1942 yazında Rus-Türk sınırında çatışmalar ve hatta ölenlerin bile olduğunu, 1941-1945 yıllarında Karadeniz'de böyle hoş olmayan olayların meydana geldiğini, ancak gerilimlerin savaşla sona ermediğini not ediyor (Samsonov, 19 april 2019; Kireev, 2008). Kireev, Türkiye'nin Rayh ile ekonomik işbirliğinin Sovyetler Birliği'ne ciddi zarar verdiğini, Alman bloğunun gemilerinin Montrö sözleşmesini resmen ihlal etmemek için ticaret bayrağı altında hareket ettiğini, böylece Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini bozduğunu vurguluyor (Kireev, 2008). Türkiye'nin İngiltere ve ABD'ye Boğazlardan teknik, stratejik malzemeyi SSCB'ye aktarmak için izin vermediğini, müttefiklerin İran, Murmansk, Uzak Doğu üzerinden yük taşımak zorunda olduklarını yazan Samsonov, Sovyet ve Türk ordusunu karşılaştırarak, Sovyet silahları ve ekipmanları karşısında

(arteliera, havacılık, Karadeniz filosu, vb.) Türk ordusunun çok geride olduğunu ele alıyor. Stalin'in Türkiye'ye toprak ve Boğazlar üzerindeki iddialarını "haklı" eden Samsonov, 1944'te Balkanlar'daki Sovyet birliklerinin İstanbul'u kolayca ele geçirebileceğini belirtir, ama neden yapmadıkları sorusuna bir cevap vermez (Samsonov, 19 april 2019). Bu iddiaları inceledikten sonra, Almanya'nın Türkiye'den daha dost olduğu iki Avrupa ülkesinin- İsviçre ve İspanya'nın da tarafsızlık ilan ettiği sonucuna varılabilir. İsviçre, Türkiye'nin aksine, 1945'te bile Almanya'ya savaş ilan etmedi. Buna ek olarak, İsviçre Finlandiya ve Norveç'e kendi toprakları üzerinden Alman askerlerinin transitine izin verdi. Doğu cephesinde SS lejyonlarına 500'den fazla İsveçli gönüllü katıldı (Basse, 2000). Stratejik malzeme ticaretinden elde edilen gelirler, savaş sonrası dönemde İsviçre ekonomisinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bütün bunlar karşılığında, İsviçre'nin aldığı tek ceza, bir dizi ülkenin onun BM'ye katılmasına karşı protestosuydu. Almanya defalarca topraklarından birliklerinin transiti önerisi ile Türkiye'ye döndü ve her zaman ret yanıtı aldı. Şunu Büyükelçi Frans fon Papen anılarında ifade ediyor (Papen, 2005). Almanya ile "tarafsız dostane" bir ilişki içinde olan İspanya Doğu cephesine "mavi" bölümünü gönderdi ve 1941-1943 yıllarında

50.000 İspanyol bu cepheye katıldı (Gerald, 1979). Bununla birlikte, General F. Franko'nın Almanlarla işbirliği cezasız kaldı. Sadece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İspanya bir süre uluslararası izolasyon döneminde varlığını sürdürdü. Bu nedenle, Türkiye'nin tarafsızlığı, zamanın uluslararası hukuk çerçevesine tamamen uyuyordu.

Stalin'in dış politikasındaki psikolojik yönler dikkat çeken M. Narinskiy, Almanya'nın SSCB'ye saldırmasından sonra Stalin'in "22 Haziran sendromu" olduğunu belirtti. 1941.yıl Haziran durumundan kaçınmak için, Stalin ülkenin güvenliğini güçlendirmek uğruna tüm fırsatları seferber etmeyi düşündü. Ve Sovyetler Birliği'nin kendi anlamında güvenliği güçlendirmek, sınırları genişletmek, karlı sınırlar elde etmek anlamına geliyordu (Narinskiy, 2008). Haziran 1946'da deneyimli diplomat M. Litvinov: "şimdi, SSCB eski coğrafi güvenlik kavramına geri dönmüş, ne kadar çok bölge yakalarsanız, o kadar çok güvenliğiniz olacaktır" yazıyordu (Zubok-Pleşakov, 1996). Stalin'in "güvenlik politikası", Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı toprak ve Boğazlar davasına da yansdı. SSCB'nin uluslararası yükümlülüklerine göre, Mart 1946'da Sovyet birliklerinin Kuzey İran'dan çekilmesi tamamlanacaktı. Ancak bu ülkedeki yabancı diplomatlar Sovyet kuvvetlerinde daha da büyük bir artış kaydetti. Olayların hemen tanıkları, Türk-Ermeni sınırındaki Sovyet

birliklerinin savaşa hazır olduklarını, saha hastanelerinin hazırlandığını ve tankların benzinle doldurulduğunu doğrulamaktadır. Komuta, Türkiye'ye karşı operasyonlar için hazırlandığını biliyordu ve savaş emri zarfın içinde kapalı tutuluyordu. Ancak tanıklara göre, 20 Mart'da güçlerin geri çekilmesi emri verildi (Sotniçenko, 2010). Rus tarihçi Aleksandr Goryanin'e göre, Stalin Türkiye'ye Kafkasya ve Bulgaristan üzerinden geçmeyi planlıyordu. Ancak, Mart 1945'te Ankara'nın Hitler karşıtı koalisyonu katılımı durumu değiştirdi (Kreçetnikov, 10 dekabr 2015). Türkiye'yi tarafsızlıkla suçlayan ve ona karşı iddialarda bulunan Stalin'in, Türkiye, Almanya tarafında savaşa girerse daha büyük iddialarda bulunacağı ortaya çıkıyor. Her iki durumda Sovyet yönetimi "Boğazlara bizim daha çok ihtiyacımız var"sloganını açıkladı. SSCB'nin Ağustos 1946'da Türkiye'ye gönderdiği notta Karadeniz Boğazları ile ilgili 5 talep öne sürüldü. Notta, Karadeniz Boğazlarının kontrolünün Karadeniz Devletleri tarafından yapılması gerektiği belirtildi. Türkiye bu notu reddettikten sonra, aynı yılın sonunda SSCB, Romanya ve Bulgaristan'daki askeri üsleri güçlendirerek Sovyet-Türk sınırında birkaç bölüm topladı. Aynı zamanda Sovyet istihbaratı, Türkiye'de Kürt partizanlarıyla, Taşnaksutyun Ermeni partisiyle bağlantı kurdu. Türkiye ve diğer Orta Doğu ülkeleri, ABD'nin desteği olmadan Sovyet genişlemesinin önünü alamazdı. ABD-Sovyet rekabetinin temel nedenini, Basra Körfezi'nde, petrol sahalarında aramak doğru olacaktır. Stalin'in Türkiye ile ilgili planları, öncelikle Türkiye'nin bütünlüğünü koruyan ABD'nin nükleer silahlara sahip olmasıyla boşa çıktı. Amerikan tarihçi Eduard Mark Ağustos 1946 yılında Türkiye ile ilgili kriz ve SSCB'nin askeri eğitiminin ABD'nin SSCB'ye karşı ilk ciddi nükleer savaş planı (Dropshot) geliştirmesi gerçeğine yol açtığını yazıyor. SSCB'nin nükleer silahı yoktu ve savaştan sonra ekonomisi durgunluk yaşıyordu. Yugoslavya ile çatışma, İsrail ile soğuk ilişkiler ve İran'dan Sovyet birliklerinin çekilmesi Türkiye ile mücadelede SSCB'nin şansını azalttı. 1951 sonbaharında, ABD ve İngiltere Hava Kuvvetleri tehdit durumunda Karadeniz limanlarını kullanma hakkına sahipti. 1952'de Türkiye NATO'ya katıldı. Ve Stalin'in 1953'te ölümünden sonra, SSCB, Türkiye'ye karşı toprak ve Boğaz iddialarını özel bir notla reddetti.

Kaynaklar

Ahmad, F. (1977). *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, London.

Aksenenko, A. G. (1988). *Političeskaya borba i formirovaniye burjuazno-propagandistkogo aparata v Tursii*. Tursiya. İstoriya i sovremennost.

- Alibekov, İ. B. (1966). *Gosudarstvenny kapitalizm v Tursii*. Moskva.
- Basse, S. (2000). *Svenskarna som stred for Hitler*. Stockholm.
- Berlinskaya (Potsdamskaya) konferensiya rukovoditeley tryoh soyuznih derjav*. (1984).SSSR, SŞA i Velikobritanii, Moskva.
- Blijny Vostok i derjavı*. (1925). Novıy Vostok, Moskva.
- Blijny Vostok*. (2010).voyna i politika. Moskva.
- Çelik, A. (2010). *Vesayettden siyasete Türkiyede sendikaçılık (1946-1967)*.
- Danilov, V. İ. (1985). *Politiçeskaya borba v Türsii*. V 50-e-naçalo 80-h godov XX veka.
- Danilov, V. İ. (1998). Tursiya posle vtoroy mirovoy voynı: demokratiçeskiy eksperiment prodoljayetsya. *Vostok*, №4, 52-67.
- Dansing, B. (1943). Miravioye hozaystvo i mirovaya politika. *SPB*, №7, 61-73.
- Dimitrov, K. (1942). *Ekonomika Tursii i voyna*. *SPB* 8, 82-91.
- Dimitrov, G., *Dnevnik* (1933, 9 mart -1949, februari). *Sofiya, Universitet "Sv. Kliment Ohridski"*.
- Evolyusiya politiçeskih sistem na vostokey*. (1999). İran, Pakistan, Tursiya: traditii i demokratizasiya//otv. V. İ. Danilov (Redactor). Moskva.
- Forengin Relations of the United States (FRUS)*,1945. (1969). VIII. The Near East and Africa, Washington.
- Gasanlı, C. (2008). *SSSR – Tursiya: ot neytraliteta do holodnoy voynı (1939-1953)*, Moskva.
- Gegamyan, V. G. (2017). *Sosialno-kulturnaya dinamika Tursii v period prezidentstva İ. İnönü (1938-1950 gg.)* (Dissertasiya). Sankt-Peterburg.
- Gerald, R. (1979). *Kleinfeld and Levis A. Tambs. Hitler's Spanish Legion: The blue Division in Russia*. Southern Illinois University Press.
- Grubyakov, V., Kavtaradze, S. (09.03.1945). SGA AR, f 28,op.4,d. 22.
- Gurko-Kryajin, V. A. (1923). *İstoriya revolyusii v Tursii*. Novıy Vostok.

- Guseynov, A. A. (1981). *Sredstvo massovoy informasii v obşestvenno političeskoy jizni Tursii*. Moskva.
- Heper, M. & İnönü, İ. (1998). *The making of a Turkish Statesman*, New York.
- Heyfets, A. N. (1959). *Velikiy oktyabr i ugnetenniye narodu Vostoka*, Moskva.
- Holodnaya vojna 1945-1963 gg.* (2003). *İstoričeskaya retroperspektiva*. Moskva.
- İz dnevnika V. Molotova.* (18.06.1945). Priyem Posla Turetskoy Respubliki S.Sarpera. AVP RF, ф. 06, оп.7, 2.д. 31.
- İz dnevnika V. Molotova.* (07.06.1945). Priyem Posla Turetskoy Respubliki S.Sarpera. AVP RF, ф. 06, оп.7, 2.д. 31.
- İvanov, A. (25.06.1945). *Blijnevostočnyy otdel Narkmindela*. SGA AR, f 28, op.4, d. 22.
- İzvestiya, 08.09.1939.
- İzvestiya, 19.11.1942.
- İzvestiya, 21.03.1945.
- İzvestiya, 20.12.1945.
- Izvestiya, 20.12.1945.
- Berdzenişvili, N. & Canaşia, S. *O naşih zakonnuh pretenziyah k Tursii*.
- Kaykusuz, C., Rijov, İ. (2017). Doktrina Trumena, plan Marşalla i ih vliyaniye na sovetско-turetskiye otnoşeniya. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta*, №1, 37-41.
- Karpat, K. *Turkey's Politics*. (1959). The transition to a Multi-Party Sistem, Prinseton.
- Kılıç, A. (1959). *Turkey and the world*, Washington.
- Kiknadze, G., Çarkviani, K. (14.08.1946). Otkliki inostrannoy pressı na pismo gruzinskih akademikov v redaktsiyu gazeti *Kommunist*. g. APG, f.14, op.20, d.253.
- Kireyev, N. G. (1992). *İstoriya etatisma v Tursii*, Moskva.
- Kireev, N. G. (2008). *İstoriya Tursii XX vek*, Moskva.
- Kondakçyan, R .P, (1970). Turetsko-germanskiye torgoviye svyazi v godı vtoroy mirovoy Voynı,

Moskva.

Kondakçyan, R. P. (1978). *Vnutrennyaya politika Turtsii v godı vtoroy mirovoy voynı.* Yerevan.

Koçkin, N. B. (2003). SSSR, Angliya i SŞA i “Tureskiy krizis” 1945-1947 gg. “Novaya i Noveyşaya istoriya”, 3, 63-64.

Kreçetnikov, A. (10 dekabr 2015). Bi-Bi-Si, Moskva
http://www.bbc.co.uk/russian/topics/blog_krechetnikov

K voprosu o sovetsko-turetskom dogovore o drujbe i neytralitete. 11.03.1945. SGA AR, f, 015, op.5, op.8. d.8.

Kurat, Y. (1961). İkinci Dünya savaşında Türk-Alman ticaretindeki İktisadi siyaset. *Belleten*, XXV, 97.

Miller, A. F. (1948). *Oçerki noveyşey istorii Tursii*, Moskva-Leningrad.

Moiseev, P. P. (1958). Promışlennost Tursii v godı vtoroy mirovoy voynı (1939-1945). *Kratkie soobşeniya İnstituta vostokovedeniya AN SSSR*. Moskva, XXXVI.

Narinskiy, M. M. (2008). Sovetskoye rukovodstvo: problema granis i sfer vliyaniya SSSR 1941-1946 godah, *Uçeniye MGİMO*, 3, 3-13.

Novıçev, A. D. (1959). *Krestyanstvo Tursii v noveyşeye vremya*, Moskva.

Öztürk, K. (1969). *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları.* Ankara

Papen, F. (2005). *Vitse –kansler tretyego reyha*. Moskva.

Posthveriya, B. M. (1992). *Tursiya mejdu dvumya mirovimi voynami*. Moskva.

Posthveriya, B. M. (2003). Çernomorskiye prolivı v russiysko-turetskih otnoşeniyah v kn.: Rossiysko-turetskiye otnoşeniya: istoriya, sovremennoye sostoyaniye i perspektivı, Moskva
Pravda, 26.01.1940.

Rossiya i Çernomorskiye prolivı (XVIII-XIX stoletiya) (1996). Moskva.

Samsonov, A. (19 aprel 2019). *Poçemu Stalin ne vzyal Konstantinopol i Çernomorskiye prolivı.* Voennoye obozreniye.

Sokolskiy, N. (1923). *Oçerki sovremennoy Tursii*, Tiflis.

Sotniçenko, A. A. (2010). *Prolog holodnoy voyni Turetsko-sovetskiye protivoreçiya v 1945- 1950 gg.* Vusloviyah formirovaniya Yaltinskoy sistemı mejdunarodnih otnoşeniy.

Sto sorok besed s Molotovim. (1991). İz dnevnika F. Çuyeva. Moskva.

Şamsuddinov, A. M. (1962). *Turetskaya respublika. Kratkiy oçerk istorii.1923-1961*, Moskva.

Şlıkov, V. İ. (2017). Borba za vlast ikrizis Kemalistskogo rejima v Tursii posle vtoroy mirovoy voyni LOKUS: lyudi,obşestvo,kulturi, smışlı,1, 57-71.

Şlıkov, V. İ. (2008). Politiceskiy islam v Tursii: poiski novoy identiçnosti. *Vestnik Moskovskogo universiteta, seriya. 13: Vostokovedeniye*, 4, 56-71.

The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State. (10.09.1945).
FRUS 1945/Vol. VIII, p.1245-1246.

Turkey in Transition: New Perspective. (1987). Ed.by I.C. Schik and E. A. Tonak, N.-Y.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 4 Temmuz 1948 Tarihinde imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve eki ile Aynı Tarihte Teati Edilen Mektupların Onanması Hakkında Kanun (13 Temmuz 1948). *T.C.Resmi Gazete*.

Ulus, 25.03.1945.

Ulus, 18.05.1946.

Ulus, 06.07.1947.

Uşakov, A. G. (2002). *Fenomen Atatürka Turetskiy pravitel, tvorets i diktatör.* Moskva.

Vasilyev, İ. O. (1951). *Tureskom neytralitete vo vtoroy mirivoy voyne.* Moskva.

Vasilyeva, S. A. (2009). Partiynaya pereemstvennost v Tursii. *Evroaziyskiy jurnal regionalnih politiceskih issledovaniy*,40, 73-79.

Vdoviçenko, D. İ. (1967). *Borba politiceskih partiy v Tursii (1944-1965 gg.).* Moskva.

Vinogradov, S., Kavtaradze, S. (1945 iyun).SGA AR,f 28,op.4, d. 23.

Yegorova, N. İ. (1997). *İstoki sovetsko-amerikanskogo soperniçestva v İrane i Tursii 1944- 1945 gg.*V kn.Amerikanskiy yejegodnik.

- Yeremeev, D. Y. (2005). *Tursiay v godı Vtorog mirovoy i holodnoy voynı (1939-1990)*. Moskva.
- Yusupov, K.C. (2006). Dvijenıye za demokratiçeskuyu alternativu v Tursii v 20-40-e gg. XX Veka. *Uçeniye zapiski Rossiyskogo gosudarstvennogo sotsialnogo universiteta*, 3 (51), 82-85.
- Yusupov, K. C. (2007). *Borba za politiçeskuyu demoktariyu i deyatelnost politiçeskih partiy v Tursii v 20-40 gg. XX veka*. Avtoref. Dissertasiya, Mahaçkala.
- Zubok, V. & Pleşakov, C. (1996). *Inside the Kremlin's Cold War/ From Stalin to Khrushchev*. Harward University Press.